

הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל

על סידורים נאותים בשנת השבע¹

צמצום פתרון היתר המכירה

עם התקרב שנת השמיטה, יש לציין בסיפוק שהולך וחודר הרצון לשמור על קיום שנת השמיטה כהלכתה. וזה תוך המגמה של צמצום השימוש בהיתר המכירה, כפי שהיה נהוג מאז התחדש היישוב מרוב דוחק של צורך הקיום.

כבר תקופה די ארוכה, בפרט מאז קום המדינה וריבוי היישובים החקלאיים, הולכת ומתחזקת הנטייה למעט כמה שאפשר בשימוש בהיתר זה. שכן, בעוד שהיה מתקבל על הדעת כל עוד היישוב היהודי בארץ היה קטן, ומאידך השימוש באינם יהודים במושבות לצורך עבודות שונות היה נפוץ ומקובל, לא עוררה המכירה על פי אותם יסודות הלכתיים, שעוצבו על ידי גדולי רבני הארץ שבאותה תקופה, בפרט מרן הרב זצ"ל בספרו "שבת הארץ" בעיות מיוחדות. כשמצד אחד דוחק הצרכים הכלכליים היה גדול ביותר, וכמעט מן הנמנע היה להתקיים על פי אורח חיים חקלאי בשביתה מעיבוד הקרקעות במשך שנה שלמה, הרי מאידך, לא הכבידה ההגבלה שניתנה יחד עם מתן ההיתר, שארבעת המלאכות שהן מן התורה, בזמן שביעית היא מן התורה, ייעשו על ידי נכרים.

לא כן עם הרחבת וריבוי היישוב היהודי החקלאי בארץ, ועם הרצון לבסס יותר ויותר את העבודה במשק החקלאי על עבודה עברית. השימוש ה"סיטונאי" בהיתר המכירה הפך להיות בלתי נסבל ומעורר הרהורים: הכיצד? האם אמנם ניתן לראות כפתרון קבע, התניית הקיום של יישוב יהודי חקלאי רק על ידי מכירת רוב הקרקעות לנכרים? ולו יהי ואין זו אלא מכירה לזמן קצר, ובתנאים שאין לחשוש לאיסור תורה של "לא תחנם", מכל מקום

1. (הערת עורך) הכותרות במאמר נכתבו על דעתי בלבד לנוחות הקורא. כמו כן מובא כאן רק חלק מהמאמר. המאמר בשלמותו נמצא בחוות בנימין ח"ג, סי' צח.

נראית המכירה כהערמה בולטת, שמן הראוי להימנע ממנה ככל האפשר. זאת ועוד, שבמשך הזמן הלכו והשתכללו האמצעים הטכניים בשטח החקלאי, שניתן לנצלם גם בכדי להתגבר על בעיות הלכתיות שונות. גם אפשרות השימוש בנכרים לביצוע מלאכות שונות, שאף אחר המכירה אינן מותרות שתיעשנה על ידי יהודים הולכת ונעלמת, מפאת המצב המתוח וגם המסוכן משימוש בהללו שעויינים את הישוב בארץ, ההכרח[ויש] הכרח למצוא דרכים להתגבר על הקשיים הקיימים מבלי לפגוע חס וחלילה בהלכה, וזה מבליבלי להיזקק להיתר המכירה.

אקדים ואומר, שגם כיום לא ניתן לוותר באופן מוחלט על השימוש בהיתר המכירה. שכן, צריך להדגיש, שמבחינה הלכתית אין פגם במכירה, למרות שרבו המערערים עליה. כדאי שנזכור שאיסור המכירה לא נאמר במפורש בתורה, אלא נלמד הוא ממה שנאמר "לא תחנם", שתוכנו לא ליתן להם חניה, שעל ידי המכירה אתה נותן להם היאחזות וחניה בארץ. ומכאן שמכירה זו שנעשית לזמן קצר, אין בה משום מתן חניה, ואפילו מחשבה של מתן חניה על ידי זה רחוקה, הן מטעם המוכר והן מטעם הקונה, אין בה. ואשר על כן, כל עוד תהיה זו מצומצמת רק לשטחים קטנים ביותר, אין לראות בזה פגם, כדרך שלעתים ניתן להשתמש בשירות נכרים במקרים מסוימים אחרים.

בדברינו הבאים נייחד את הדיבור על הרחבת השימוש במערך של "שלוחי בית דין", שיכול לפתור במידה חשובה את השימוש ההלכתי הנכון ביבול של עצי פרי, שישמרו בקדושתם, ועם זאת החקלאי יוכל למצוא מסביב לזה אמצעי מכניס לקיומו. כן נדבר על השימוש בחממות לצורך גידול ירקות, שקיומם הולך ומשתכלל, ועם בירור ההלכה של עניינם בשביעית, יינתן לראות בזה פתרון של ממש, מבלי צורך לקנותם מערבים, שהמשא ומתן עמהם נעשה מסוכן, וכמעט שאין להעלות זאת על הדעת.

שלוחי בית דין

על השימוש ב"שלוחי בית דין" בענייני שמיטה מובא בצורה מפורשת בתוספתא:²

בראשונה היו שלוחי בית דין יושבים על פתחי עיירות. כל מי שמביא פירות בתוך ידו, נוטלין אותן ממנו, ונותנין לו מהן מזון שלש סעודות, והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר. הגיע זמן תאנים – שלוחי בית דין

---

2. שביעית פ"ח ה' א-ב.

שוכרין פועלים ואורין אותן ועושין אותן **דבילה**, ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים – שלוחי בית דין שוכרין פועלים ובוצרין אותן, ודורכין אותן **בגת**, וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן זיתים – שלוחי בית דין שוכרין פועלים ומוסקין אותן ונותנין אותן **בבית הבד** וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד לפי ביתו.

תשלום הוצאות חלוקת הפירות לשלוחי בית הדין

לפנינו אפוא ארגון משוכלל, שנעשה כולו בפקוח בית דין על ידי שלוחיהם, השוכרים פועלים לבצע המלאכה על כל שלביה השונים למטרת חלוקת הפרי לבני העיר, כל משפחה לפי צרכיה. לא נזכר כאן **מקור הכספים** שבית הדין צריך לגייס בכדי לכסות ההוצאות הכרוכות בזה, הן בשכירת הפועלים והן בשימוש בכלי המלאכה הנדרשים לכך. והרי חלוקת הפרי הייתה לכל אנשי העיר, ולא רק לעניים, שייתכן שייזונו מקופה של צדקה, אך שאר האוכלוסייה ודאי שלא מקופת הצדקה יקבלו. על כרחך אתה אומר **שבחלוקת הפירות יובא בחשבון ההוצאות** שהיו כרוכות מסביבן, עד שהגיע לאוצר בית דין שבעיר, כולל גם עצם ההוצאה הכרוכה עם החלוקה, והיו כל אלו שמקבלים הפירות מכסים זאת מכיסם. מסתבר שגם שלוחי בית דין המנצחים על המלאכה, אף הם קיבלו שכרם כפי טרחתם.

ואכן היה לפניי מכתב מאת מרן הגה"צ ר' יעקב משה חרל"פ זצ"ל מופנה למרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, שהיה רבן של יפו והמושבות, שפירט את המנהג של ירושלים בשנת השמיטה שבתקופה שלפנינו, שזה היה על פי המתכונת הזו. ומסופר שם איך שהיו מתחלקים הענבים, שכל אחד היה משלם לפי חשבון ההוצאות והטרחה. וכן עשו מלאכתם בשליחות בית דין, כשעל כל בקבוק היה חותם ועליו המחיר שנקבע על פי ההוצאות והטרחה.

אופן הקצירה והבצירה

מדברי התוספתא הזו אנו למדים עוד עניין, והוא השינוי הקיים בהורדת הפרי וצורת עיבודו לעשותו ראוי לצרכינו, בין שנעשה זה לצורך ציבור על ידי שליחי בית דין, ובין יחיד העושה זאת לצרכו הפרטי. וזה גם בנוגע למלאכות שאיסורם מן התורה.

והנה כך פוסק הרמב"ם³ באשר לקצירה וביצירה שאיסורם מפורש בתורה. וברמב"ם נאמר בזה בזו הלשון:

וזה שנאמר 'את ספיח קצירך לא תקצור', שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרים לוקה. כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר... אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל. הפירות שיוציא האילן בשביעית **לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה** שנאמר 'ואת ענבי נזירך לא תבצור' ואם בצר לעבודת האילן, או **שבצר כדרך הבוצרים לוקה**. וכיצד עושה? תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה (מקום ששוטחין בו תאנים לייבש), אבל מייבשם בחרבה. ולא ידרוך ענבים בגת, אבל דורך הוא בעריבה, ולא יעשה זיתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר.

הנה לפי הרמב"ם השינוי הנדרש הוא לא רק בעצם הורדת הפרי מבשדה והאילן, אלא כולל גם המשך עיבודם (דש בבקר – בתבואה, דריכה בגת – בענבים, עשיית זיתים – בבית הבד), שגם עבודות אלו כלולות באיסור של הקצירה והביצירה, שאם עשאו כדרכם, זה באיסור התורה. לעומת זאת הן רואים בתוספתא בדרך הטיפול ביבול על ידי שלוחי בית דין כמפורש לעיל: "ענבים – שלוחי בית דין שוכרין פועלים ובוצרים אותם ודורכין אותם בגת וכונסין אותן בחביות, הגיע זמן זיתים – שלוחי בית דין שוכרין פועלים ומוסקים אותם ונותנין אותם בבית הבד וכונסין אותן בחביות וכו'. וכן הוא בתאנים".

הרי לנו שהפועלים העושים במלאכה מטעם בית דין, עושים את כל המלאכות הדרושות כדרך שעושים בכל השנים **ללא כל שינוי**. אף על פי שהיחיד העושה אותן המלאכות באותה צורה עובר איסור תורה ולוקה על זה. מה שהוא תמוה לכאורה, וכי יש כוח בידי שלוחי בית דין לעבור איסורי תורה? אלא, הווי אומר **שאינ המלאכות אסורות מצד עצמן** (דוגמת שבת) אלא מה שיש בביצועם כדרך הרגיל משמעות הסותרת את הבלטת היותן פירות הפקר, ושהאוספן אינו אוסף אלא משל הפקר. דאשר על כן בית דין שעושים את המלאכה עבור הציבור כולו, הרי בזה **יש הבלטה דווקא**, על היות הפירות הללו הפקר, כדין שאמרה תורה, על כן אין בהם איסור. [אגב, וזה נראה שיסביר לנו את תוכן השמטת הרמב"ם, שלא הביא התוספתא הזו, שיש בה

3. הלכות שמיטה ויובל פי"ד ה"א, ה"ל' כב-כג.

עניין גדול להלכה, כנ"ל בהבדל הקיים בין אדם האוסף לצורך עצמו, לבין שלוחי בית דין העושים בשליחות בית דין לצורך הציבור. מאחר שהגדרת איסור המלאכות הללו הוא מצד הבלטת הבעלות כשנעשות בדרך הרגילה – כדרך הקוצרים והבוצרים. ודבר זה אינו אלא כשעשה זאת לצורך עצמו, ולא כן כשעושים בתור שלוחי בית דין לצורך הציבור הרי פשוט שאין בו משום איסור. אם כן אין כאן חידוש הלכה כלל, אלא הבנתה כפשוטה (כפי שיש לראות מהדגשת איסור עבודות אלה במיוחד, גם כשנעשות לצורך הקרקע והאילן). על כן אין בתוספתא רק גדר של סיפור מעשה, כיצד יושמו הדברים בפועל, ולא היה עניין להביאם בספר המיועד להלכות].

עשיית מלאכות לתועלת הפירות

על פי המתבאר לנו מתוך התוספתא כפי שנאמר, נראה למצוא **פתרון המוסכם** לכל הפוסקים בטיפולים הנדרשים לצורך טובת הפירות הגדלים בשביעית שניתן להגדירה בתור "לאוקמי פירי". הדיון בזה הוא בביאור מה שנפסק בסוגית הגמרא במסכת עבודה זרה⁴ שפעולות הנעשות "לאוקמי אילנא" הן מותרות, וזה כפי המבואר במשנה⁵: "אילן שנפשח [שנבקע] קושרים אותו בשביעית, לא שיעלה [שיתאחה], אלא שלא יסיף". ואילו פעולות שהן "לאברויי" כמבואר במשנה זו עצמה – "לא שיעלה" הן אסורות. והשאלה היא אם המושג "לאוקמי אילנא" הוא במה שנצרך לצורך קיום האילן **עצמו**, או גם כשזה נצרך לצורך קיום הפירות, ואילו האילן לא ייזק מזה.

בספר פאת השולחן⁶ כתב: "אין מכוונין לקוץ קוצים היוצאים מן האילן שלא יזיק הפירות". והיינו לפי שכל פעולה שהיא במטרתה להינצל מן הנזק אינה מותרת, אלא כשהיא לשמור על תקינות העץ עצמו, אבל לא לצורך פירותיו. הלכה זו נעתקה גם בפסקי המהרי"ל דיסקין זצ"ל⁷: "אין מסירים הקוצים היוצאים מן האילן שלא יזיק הפירות". כן העתיק הלכה זו בספר שבת הארץ⁸. וחוזר על זה כמה פעמים. ובקונטרס אחרון⁹ כותב בתור כלל: "כל מה

4. עבודה זרה נע"ב.

5. שביעית פ"ד מ"ו.

6. סי' כ סעי' ד.

7. פסקי המהרי"ל דיסקין, סי' כז סעי' כח.

8. שבת הארץ, א סי' ה.

9. סי' יב (לפ"א ה"ה).

שהוא **בשביל הפירות** אסור לעשות גם עבודה של **לאוקמי** של שנה זו, רחמנא אפקרינהו: ולכן אין מעשנין את האילן להמית התולעים. דאיירי בתולעים המזיקים **להפירות** וכמו שכתב הר"מ בפירושו¹⁰. וכן נוקט בספר כרם ציון.¹⁰ פסק זה שהיה פשוט ומוסכם, כפי שהבאנו, מקשה מאד בשימושו למעשה. שכן המזיקים הפרי באין מפריע, שוללים כמעט השימוש בפירות האילנות בשביעית, גם בדרך הנאה מן הפקר. ויחיד הוא מרן החזו"א זצ"ל שהאריך להוכיח ולחדש, שהמושג של "לאוקמי" המתיר מלאכות דרבנן גם כשיש הפסד רק לפרי, שגם הן מותרות. והכוונה "לאוקמי אילנא" כולל גם **לאוקמי של פירות האילן**. ונביא בזה דבריו ונדון בהם, כי אף על פי שביסודם הם מנוגדים למה שהבאנו בשם הגדולים, **נראה לעניות דעתי אחר העיון, שכולם מסכימים ללימוד דבריו כשזה נעשה על ידי שלוחי בית דין....**

ומה שנראה בזה, שהמדובר כשזה נעשה על ידי שלוחי בית דין, ועושים זאת כדי שיורידו את זה בתור הפקר לצורך כל הציבור, וכפי שהבאנו לעיל מהתוספתא, שבזה פשוט שזה מותר. שרק על ידי בעל השדה הוא שנאסר, מהטעם שנתבאר לעיל. ואילו שלוחי בית דין הרי עושים זאת בתור פירות הפקר. ממילא הרי זה כמו עבודת לאוקמי של פירות שישית שזה מותר לכל הדעות.

נמצאנו למדים דרך אגב, שעל ידי שלוחי בית דין מותרות המלאכות לא רק במה שנוגע להורדת הפרי המבושל והטיפול בו עד להבאתו לאוצר בית הדין שבערים, אלא גם עבודות מוקדמות שהפרי אכן יגדל ויישמר מקלקול טרם הבשלתו, גם זה מותר על ידי שלוחי בית דין.

תשלום הוצאות גידול הפרי לחקלאי – שליח בית דין

ועל פי שנתבאר לעיל בהבנת התוספתא, שדנה על המלאכות שנעשות על ידי שליחי בית דין, שאֵלה הנהנים מן הפירות בערים ישלמו עבור ההוצאות הכרוכות על ידי שכירת פועלים לבצירה ולמסיקה וכו', כן יש להביא בחשבון גם את ההוצאות המוקדמות שנעשות לצורך שמירת הפרי מקלקולו, שזה יכול לכלול גם את העבודות שנעשות לצורך זה עוד בשנה השישית, וכן מאלו הנעשות בשביעית עצמה, כגון ריסוס לשמירה מהמזיקים. כל זה ניתן לחישוב שמקבלי הפרי המוכן ומגיע לידי הצרכנים יצטרכו לשלם תמורתם.

10. ח"ד משנת תרצ"ה ס"י ג, ז.

יוצא אפוא שניתן לחקלאים שיעשו את כל הפעולות והמלאכות הנצרכות לשמירת הפרי בצורה תקינה, על ידי התמנותם כשליחי בית דין, שיקבלו התמורה על פי חישוב מדוקדק מטעם הממונים לזה על ידי בית הדין. באופן שיהיה להם למחיר גם בשנת השביעית, בדרך של היתר, עם השמירה על ההלכה שהפירות היו **מופקרים מצידם**, והשכר יחושב להם רק **על פי מה שהשקיעו, ובתור שכר פועלים** שמקבלים שכר לא עבור הפרי, אלא עבור עמלם.

זוהי עצה הגונה שוועדות השמיטה שיפעלו בשנה השביעית יתנהגו באופן זה, ותהיה זו תקנה גם לצרכנים בערים, וגם תקנה לחקלאים למצוא מחייתם, מבלי שיצטרכו להיזקק לקופות של צדקה.

חממות

אלא שפתרון זה הוא רק באשר לפירות האילנות, שעיקר הטיפול בהם בשנת השבע אינו אלא מגדרים של "לאוקמי". פתרון אחר הוא בנוגע ליבול ירקות שהוא חיוני גם לציבור הצורך ירקות, וגם לחקלאים, אלה שעיסוקם בשנים רגילות הוא בגידול ירקות.

כאן מוצע פתרון דרך שימוש בחממות, צורת גידול שהולכת ומתפתחת בהרבה מקומות בארץ, גם בכל השנים: שכרוכה אמנם בהשקעות רבות להקמתן ושמירתן באורח תקין, אולם יש לזה גם יתרונות מבחינת גידול הפרי בכל השנים. אבל יחד עם זה נראה, שזה מקל גם על הימצאותם של ירקות בשוק, שאין עליהם איסורי שביעית, לא מצד איסורי ספיחים ולא מצד איסור מלאכות בשביעית.

האפשרות של גידול ירקות בשביעית בחממות, שאין בו משום איסורי מלאכה בשנה זו מבוסס על הירושלמי במסכת ערלה:¹¹

אמר ר' יוחנן בשם ר' ינאי: אילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה, ופטור מן המעשרות, דכתיב "עשר תעשר את תבואת זרעך היוצא השדה" (היינו שהדגשת התורה שהחיוב במעשר אינו אלא על מה שגדל בשדה, ולא על מה שגדל בבית) ובשביעית צריכה (כלומר צריך עיון) דכתיב "ושבתה הארץ שבת לה", וכתוב "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור" (כלומר כיוון שיש בזה שתי לשונות בעלי משמעות שונה: הלשון

11. ערלה פ"א הל' ב.

"ושבתה הארץ" משמעותה שאין הבחנה היכן הוא גדל, בעיקר שזה "בארץ". ואילו הלשון "שדך" משמעותו שהדברים אמורים רק במה שגדל בשדה ולא במה שגדל בבית).

תשובה לבעיה לא ניתנה, משמע שזה נשאר בגדר ספק. ובספר פאת השלחן¹² מסיק בזה שמאחר ונקוט בידינו ששביעית בזמן הזה אינה אלא מדרבנן, יש לנהוג בזה כדין ספק דרבנן, שהוא **לקולא**. ויוצא לפי זה שהן באשר לעבודות והן באשר לקדושת הפירות, וכל מה שנובע מזה, יש להקל.....

יוצא מהאמור, **שחממות שבימינו**, הם בכלל הוראתו של בעל פאת השדה, **להקל בשביעית** בזמן הזה, שאין בגידוליהם קדושת שביעית לשום דבר.

ונעיר עוד שגם החזו"א מקל בעציץ שאינו נקוב בתוך הבית. ומאחר שבעלי החממות מציעים **יריעות ניילון** על פני כל מרחב החממות, לצורך כל ההידורים, בזה לכל הדעות הגידולים מותרים. **והמחמיר בזה אינו אלא מהמקל במצוות "וחי אחיך עמך"**, מחזק ידי עם הנכר להרחיב ולחזק חנייתם בארץ.

---

12. פאת השלחן, סי' כ.

שמיטת כספים

- עין איה - שמיטת כספים
- שמיטת כספים וצדק חברתי ע"פ משנתו של הרב קוק זצ"ל - הרב עזריאל אריאל
- שמיטת כספים: מבחן של אחווה - הרב צבי שוורץ
- שמיטת קרקעות ושמיטת כספים - קדושת העם והארץ - הרב יהודה הלוי עמיחי
- שמיטת כספים למהדרין - הרב אלישע וישליצקי
- הידור במצוות שמיטת כספים - הרב יואל פרידמן
- משמעויות לתקנת פרוזבול - הרב אברהם סוחובולסקי

